

arkeologi

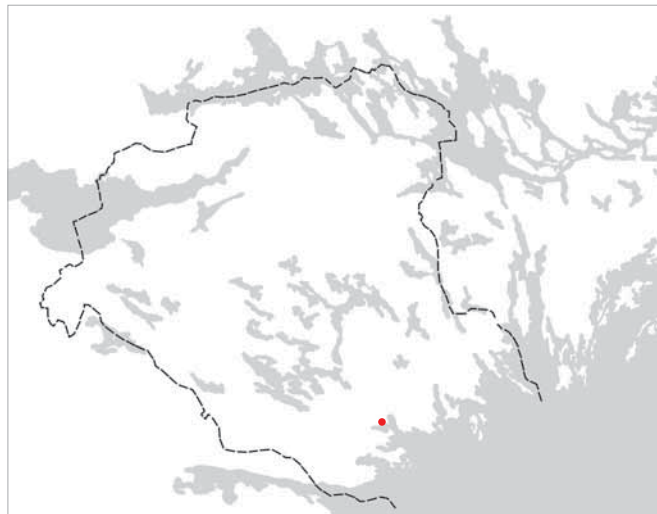
Arkeologisk förundersökning etapp 2

Vid Östra bergets fot

Äldre järnålder

Fornlämningarna Helgona 319, 320, 322, 332, 368, 371 & 372, Påljungshage 1:22, Helgona socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län.

Ingeborg Svensson

En del av
Landstinget Sörmland

Arkeologiska meddelanden 2014:05

Arkeologisk förundersökning etapp 2

Vid Östra bergets fot

Äldre järnålder

Fornlämningarna Helgona 319, 320, 322, 332, 368, 371 & 372,
Påljungshage 1:22, Helgona socken, Nyköpings kommun,
Södermanlands län.

Ingeborg Svensson

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2014

© 2014 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkeologi@dll.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg.
Omslag och inlaga är reproducerad vid Sörmlands museum.
Kart- och ritmaterial: Ingeborg Svensson
Omslagsbild: Södermanlands län. Undersökningsområdets geografiska läge markerat med röd punkt.

Där inget annat anges har den digitala Fastighetskartan, respektive Gröna kartan (GSD) för Södermanlands län använts som underlag.

Allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01672.

Nyköping 2014

ISSN 1402-9650

Innehåll

Utgångspunkt 5

Tidigare undersökningar

Syfte och metod 5

Syfte

Metod

Landskap 6

Natur

Kultur

Resultat 9

Skålgropshällar

Härdanläggning

Odlingslämningar

Utvärdering

Sammanfattning 14

Referenser 14

Arkiv

Administrativa uppgifter 15

Bilagor 16

1. Anläggningsbeskrivningar

2. Vedartsanalys

3. Resultat ¹⁴C-analys

4. Dokumentation av skålgropar

Figur 1. Översiktskarta över Södermanlands län med kommuner, större orter, vägar och angränsande län. Undersökningsområdets geografiska belägenhet är markerat med röd kontur. Skala 1:800 000.

Utgångspunkt

Sörmlands museum har under perioden 21 oktober - 1 november år 2013 utfört en arkeologisk förundersökning etapp 2 av Helgona 319, 320, 322, 332, 368, 371 & 372. Lämningarna är belägna inom fastigheten Påljungshage 1:22, Helgona socken, Nyköpings kommun i Södermanlands län (figur 3 & 4).

Den arkeologiska förundersökningen utfördes med anledning av att Nyköpings kommun avser att låta exploatera det så kallade Östra berget, vilket ligger i anslutning till det nybyggda handelsområdet Påljungshage strax norr om Nyköping.

Inom det av länsstyrelsen angivna undersökningsområdet finns ett antal sedan tidigare kända fornlämningar, en övrig kulturhistorisk lämning och ett bevakningsobjekt registrerade (FMIS). De lämningar som ingick i den arkeologiska förundersökningen etapp 2 utgjordes av fornlämningar i form av skålgropar (Helgona 319, 332, 368, 371 & 372) och en stensättning (Helgona 320). Därutöver ingick ett bevakningsobjekt i form av ett odlingsröse (Helgona 322). Fornlämningarna och bevakningsobjektet låg relativt väl samlade inom en knappt 2000 m² stor yta.

Området med de registrerade lämningarna var under år 2008 föremål för en *arkeologisk förundersökning etapp 1*, varvid det bedömdes att det i närområdet till Helgona 320 kunde finnas ytterligare stensättningar och att Helgona 322 (ett odlingsröse) möjligen kunde överlagra en grav (Vinberg 2009a).

Beslut i ärendet är fattat av länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap 13§, Lagen (1988:950) om kulturminnen m. m (1st dnr. 431-4608-2013). Kostnadsansvarig var Nyköpings kommun.

Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Ingeborg Svensson. I fältarbetet deltog även Peter Berg. Båda är verksamma som arkeologer vid Sörmlands museum

Tidigare undersökningar

Majoriteten av lämningarna som ingick i det arkeologiska uppdraget har varit kända sedan år 2007, då de påträffades i samband med en särskild utredning (Helgona 319, 320, 322 & 332) och en inventering av skålgropsförekomster i området (Helgona 371 & 372). Den förra genomfördes av Sörmlands museum och den senare av BOTARK (Nordin 2007, Broström m. fl. 2007).

Skålgropsförekomsten Helgona 368 påträffades istället sommaren året därpå i samband med en förundersökning (Gustafsson 2008). Samma år genomförde också Riksantikvarieämbetet UV-Mitt den i inledningen

omnämnda arkeologiska förundersökningen etapp 1, vilken ligger till grund för det nu aktuella uppdraget (Vinberg 2009a).

Därutöver kan ytterligare ett antal arkeologiska insatser som genomförts i närområdet omnämnas. De två mest omfattande undersökningarna utgörs av en förundersökning och särskild undersökning av en neolitisk boplats (Helgona 331) samt en förundersökning och särskild undersökning av ett gravfält från yngre bronsålder-äldre förromersk järnålder (Helgona 220). Fornlämningarna var belägna sydväst om det nuvarande undersökningsområdet, inom den yta som idag är bebyggd med köpcentret Påljungshage med tillhörande parkeringsplatser och tillfartsvägar. Undersökningarna genomfördes år 2007 av SAU som samma år även utförde en kompletterande särskild utredning nordöst om de båda ovan nämnda fornlämningarna (Stenbäck m. fl. 2010, Eklund m. fl 2010 & Lindkvist 2007). Den särskilda utredningen följdes därefter av ytterligare arkeologiska förundersökningar samt särskilda undersökningar av en del av ett grav- och boplatskomplex (Helgona 353) samt av ett antal stensättningar (Helgona 352, 369 & 351). Undersökningarna genomfördes under sommaren och hösten år 2007 av Riksantikvarieämbetet UV Mitt (Vinberg 2009b).

Syfte och metod

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen etapp 2 var att utvärdera och om möjligt undersöka de berörda fornlämningarna inom det av länsstyrelsen angivna undersökningsområdet.

I uppdraget ingick att undersöka och ta bort graven Helgona 320 och bevakningsobjektet Helgona 322. Därutöver skulle undersökningen klargöra om, och i så fall hur många, ytterligare gravar som fanns i anslutning till dessa. Skålgropslokalerna skulle dokumenteras på lämpligt sätt.

Metod

Inför fältarbetet hade delar av undersökningsområdet avverkats genom Nyköpings kommuns försorg. Fältarbetet inleddes med att graven Helgona 320 samt ytor i anslutning till Helgona 320 och 322 torvades/banades av med hjälp av grävmaskin. Syftet var att klargöra om det förekom ytterligare gravar och/eller andra typer av anläggningar inom undersökningsområdet. Vid schaktningsarbetet rensades de avbanade ytorna för hand och potentiella anläggningar markerades ut.

Odlingsstenen som ingick i Helgona 322 togs bort med hjälp av grävmaskin under övervakning av arkeolog för att se om röjningsröset dolde en grav i form av en stensättning.

Efter det att vegetationsskiktet hade avlägsnats på stensättningen Helgona 320, rensades anläggningen för hand varefter stenpackningen lodfotades i plan. Därefter undersöktes anläggningen till sin helhet lager/skiktvis för hand. En sektion upprättades genom stensättningen och dokumenterades på ritfilm i skala 1:20. Påträffade övriga anläggningar beskrevs i text, dokumenterades i plan och profil i skala 1:20 och undersöktes till sin helhet.

Skålgroparna rengjordes, målades i med krita och fotodokumenterades med digitalkamera. Därutöver fotograferades samtliga skålgropar, utom Helgona 368 i släpljus. För dokumentation av skålgroparna, se bilaga 4.

Samtliga avbanade ytor, schakt, skålgropar, berghällar och anläggningar/lämningar mättes in digitalt med RTK GPS. När det inte fungerade (satellitkugga bakom berget) användes totalstation. Fotografering utfördes genomgående under fältarbetets gång.

Naturvetenskapliga analyser

De naturvetenskapliga analyser som använts är vedartsanalys och ¹⁴C-analys. Vedartsanalysen har utförts av *Erik Danielsson på Vedlab*. Syftet var att identifiera träslag samt att minimera risken att ¹⁴C-datera träkol med hög egenålder (se bilaga 2). ¹⁴C-analysen har genomförts av *Göran Possnert/Elisabet Pettersson på Ångströmlaboratoriet vid Uppsala universitet*. Analysen syftade till att datera den berörda fornlämningen (se bilaga 3).

Landskap

Natur

Undersökningsområdet är beläget i anslutning till vägen mot Stenbro och avfarten från E4:an (se figur 3, 4 & 7).

Den södra delen utgörs av en sedan tidigare urschaktad yta som i väster avgränsas av det till delar redan bortsprängda berget. Inom ytan finns partier av berg i dagen, vars vegetationsskikt har skalats av i samband med tidigare sprängnings- och anläggningsarbeten i anslutning till uppförandet av köpcentret Påljungshage. I söder och åt öster avgränsas området av asfalterade vägar (se figur 2 & 5).

Den centrala och norra delen av området utgörs av tidigare åkermark. Som en följd av åkerbruket är terrängen plan och fri från sten. Här finns också spår av diken, vilka tidigare omgärdat åkermarken. Idag är miljön beväxt med lövträd och enstaka inslag av barrträd i form av gran. Åt nordväst stiger terrängen upp mot det högre liggande berget. Här ökar inslaget av barrträd och marken är mer stenbunden (se figur 8). Höjden över havet varierar mellan 30 och 35 meter över havet.

Kultur

Undersökningsområdet är beläget i en omfattande och sammansatt kulturhistorisk miljö som fram till år 2007 endast innehöll ett par kända fornlämningar i form av en ensamliggande stensättning och ett gränsmärke (Helgona 220 & 213).

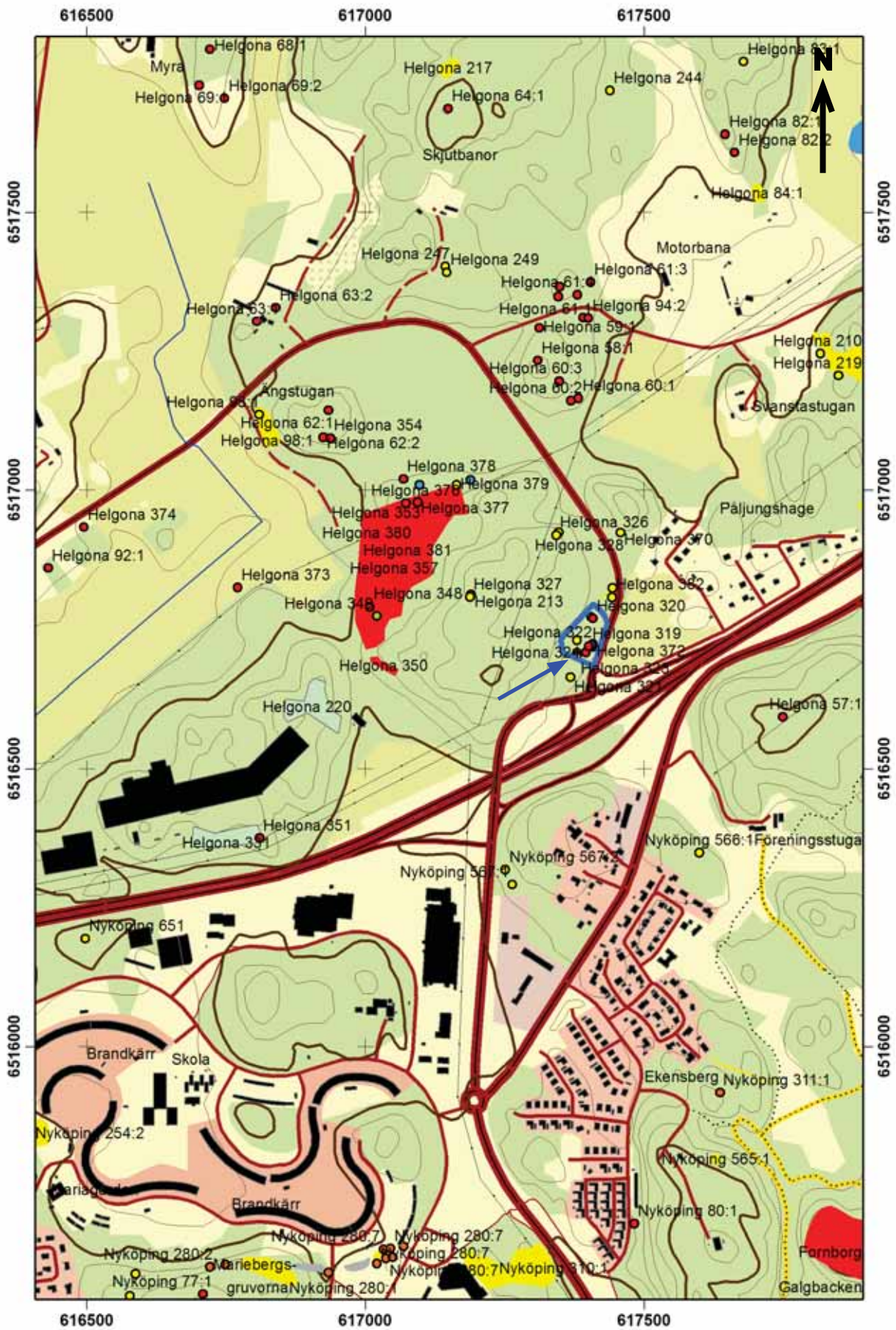
Sedan dess har bilden förändrats radikalt på grund av de omfattande arkeologiska insatser som genomförts i samband med uppförandet av köpcentret Påljungshage (se *Tidigare undersökningar*). En del av fornlämningarna är idag undersökta, dokumenterade och borttagna, medan andra är delundersökta alternativt fortfarande finns kvar att beskåda. De kvarvarande lämningarna är belägna nordväst och sydväst om det så kallade Östra berget och omfattar såväl gravar som hållristningar och spår efter boplatser och agrara lämningar (se figur 4).

Figur 2. Schaktning inom den södra delen av undersökningsområdet. Närmast i bild syns berghällan med Helgona 322. Bilden är tagen från östsydöst. Foto: Ingeborg Svensson 2013, Sörmlands museum.

Figur 3. Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Nyköping 9H SV med undersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Figur 4. Utdrag ur digitala Fastighetskartan (GSD) med uttag från FMIS (20130914). Undersökningsområdet är markerat med blå kontur och blå pil. Skala 1:10 000

Tidsmässigt verkar merparten av fornlämningarna i närmiljön kunna knytas till yngre bronsålder och äldre järnålder, med tyngdpunkt i förromersk järnålder. Spåren efter de människor som levde här då utgörs dels av gravar, både ensamliggande och samlade i gravfält (Helgona 213, 220, 348, 350, 352 & 369), dels av spår efter boplatser och jordbruk (Helgona 353 357, 380, 381 & 383). Boplatzlämningarna utgörs av stolphål, kulturlager, härदार och fynd av bland annat lerklining. Andra lämningar som liksom härđarna utgör spår efter eldfångda aktiviteter är lager med skärvesten. Om skärvestenen bör knytas till rituella handlingar i anslutning till begravningar eller utgör spår efter aktiviteter med anknytning till boplatser och bebyggelse får vara osagt. Därutöver ingår också ett antal hällristningar i form av skålgropar i den ovan beskrivna fornlämningsmiljön (Helgona 376, 377, 378). Skålgroparna är antingen inknackade i berg eller på stenblock, och ingår som en naturlig del i den ovan beskrivna fornlämningsmiljön (FMIS).

De tidigaste spåren efter mänskliga aktiviteter i området utgörs av rester efter en tidig- och mellan-neolitisk boplatz (Helgona 331). Här påträffades vid den arkeologiska undersökningen år 2007 bland annat trattbägarceramik, flinta, kvarts, grönstensavslag samt anläggningar i form av skärvestenskoncentrationer. Boplatzen är en av de fornlämningar som idag är undersökt och borttagen (FMIS & Stenbäck 2010). I omgivningarna finns även lämningar av betydligt yngre karaktär såsom gränsmärken och odlingslämningar i form av åkerdiken, röjningsrösen och rester efter stenmurar (Helgona 327, 328, 329, 330 & 382).

Sammanfattningsvis kan det konstateras att höjddpartiet invid köpcentret Påljungshage har setts som en attraktiv miljö för människor under en mycket lång tid, från

neolitikum fram till i våra dagar, då den har fått ge plats för köpcentret Påljungshage med omgivande parkeringsplatser.

Resultat

Vid den arkeologiska förundersökningen framkom inga ytterligare gravar inom undersökningsområdet. Däremot påträffades ytterligare ett par skålgropar (objekt 1), ett mindre odlingsröse (objekt 2) och en härđgrop (A1).

I samband med förundersökningen kunde det även konstateras att en del av de sedan tidigare registrerade objekten (Helgona 319, 372, 332 & 368) har felaktiga lägesuppgifter i FMIS, något som rättats till i samband med den nu aktuella förundersökningen.

Skålgropshällar

Skålgroparna var belägna på tre berghällar som låg strax intill varandra inom den södra delen av undersökningsområdet. Två av lokalerna (Helgona 332 & 372) låg strax intill varandra på en och samma häll. Här påträffades också *ett nyfynd av två skålgropar* (objekt 1), vilka framkom under odlingsröset Helgona 322 (se figur 5 & 7).

Helgona 371, ett stenblock med en skålgrop, kunde inte återfinnas. Troligen har stenblocket försvunnit i samband med de omfattande omdaningsarbeten som genomförts i området under de senaste åren. Samtliga skålgropar dokumenterades genom inmätning och fotografering. För dokumentation av skålgroparna, se bilaga 4.

Härđanläggning

Strax nedanför berghällerna med de nypåträffade och de sedan tidigare registrerades skålgroparna Helgona 332

Figur 5. De framtagna skålgropshällarna inom den södra delen av undersökningsområdet. Bilden är tagen från nordöst. Foto: Ingeborg Svensson 2013, Sörmlands museum.

och 372 framkom en ovalt formad *hårdgrop*, A1 (se figur 7).

Anläggningen var 0,95 x 1,20 meter stor i plan och drygt 0,25 meter djup. Härden var fylld med skärvig/skörbränd sten och i mitten av anläggningen fanns ett lager av kol och sot. Anläggningen var nedgrävd i vitgul något lerig silt (se bilaga 1).

Genom en ¹⁴C analys av träkol (hassel) från kollagret har hårdgropen daterats till 330-540 e. Kr (kalibrerad ålder 2 sigma). Anläggningen kan således knytas till tidsperioden *romersk järnålder-folkvandringstid* (se bilaga 2 & 3),

Hårdgropen dokumenterades, undersöktes och borttogs inom ramen för den arkeologiska förundersökningen.

Odlingslämningar

Den arkeologiska förundersökningen visade att både *Helgona 320* och *Helgona 322* utgjordes av *odlingsrösen*. Därutöver påträffades ytterligare ett odlingsröse (objekt 2) i anslutning skålgropslokalen *Helgona 319* (se figur 7). I området syntes även spår efter de diken som omgärdade den vid sekelskiftet 1900 brukade åkermarken, vilken idag är igenvuxen.

Helgona 322

Genom den arkeologiska förundersökningen kunde det konstateras att *Helgona 322* utgjordes av *ett odlingsröse* och att odlingsstenen inte överlagrade någon grav.

Lämningen var oval till formen, 11 x 5,5 meter stor och mellan 0,20 och 0,30 meter hög. Stenmaterialet utgjordes av rundade, lätt övermossade stenar i storlek 0,30 - 0,45 meter. Stensamlingen var väl avgränsad och sträckte sig i sydsydöstlig - nordnordvästlig riktning på

krönet av en berghäll (se figur 6 & 7). På samma berghäll fanns sammanlagt fyra stycken skålgropar, varav två stycken överlagrades av odlingsstenen (se bilaga 4).

Vid undersökningen av stensamlingen framkom inga konstruktioner, fynd, lager och/eller strukturer som talade för att det rörde sig om en grav. Stenmaterialet låg direkt på berghällen och både i och under stensamlingen framkom recent material i form av tegel, glas och konservburkar. Lämningen undersöktes, dokumenterades och borttogs inom ramen för den arkeologiska förundersökningen.

Helgona 320

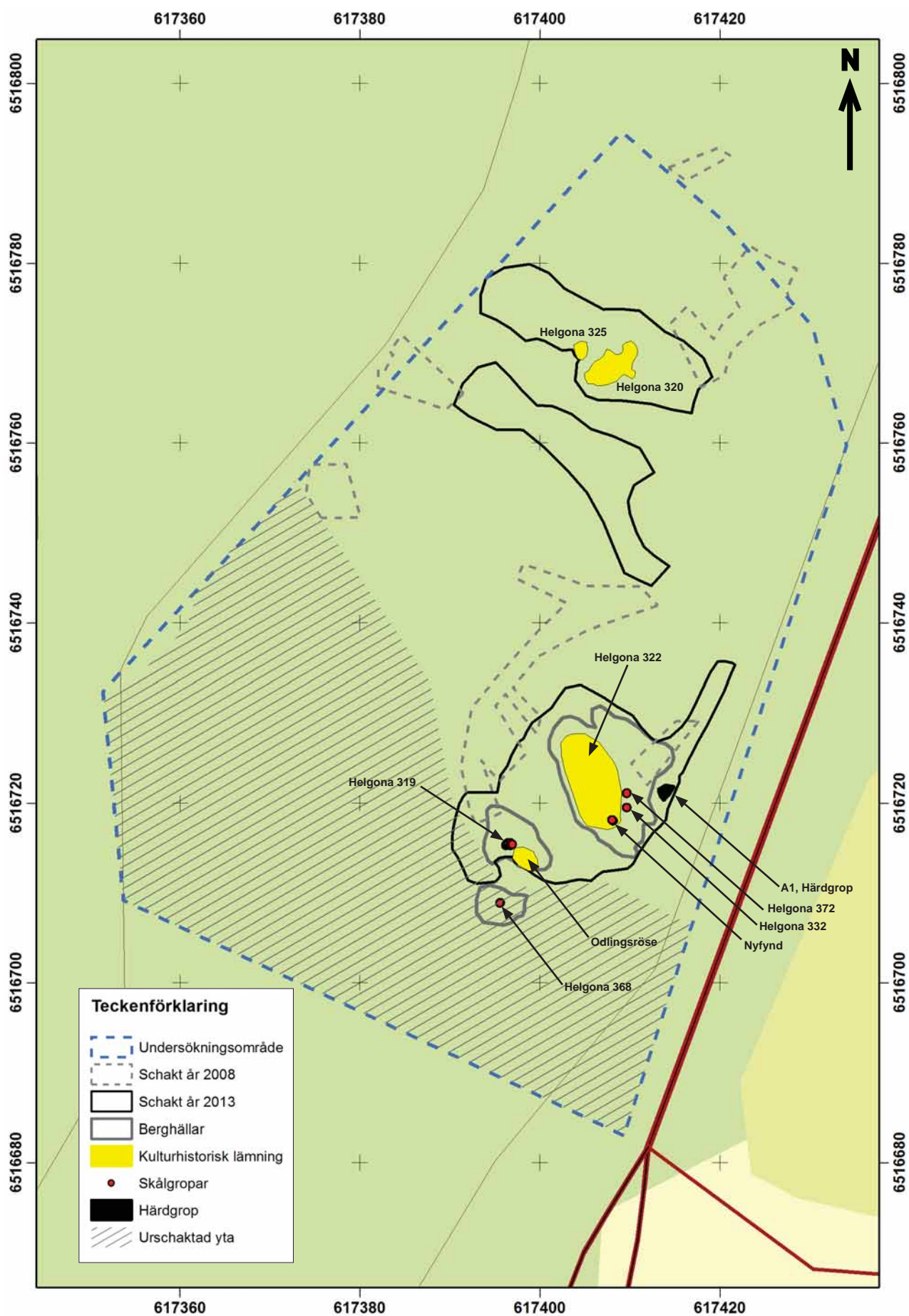
Lämningen var sedan tidigare registrerad som en grav i form av en ovalt rundad stensättning och hade antikvarisk status som fast fornlämning (FMIS). Genom den arkeologiska förundersökningen kunde det konstateras att det inte rörde sig om en grav utan om *ett odlingsröse*, en övrig kulturhistorisk lämning.

Innan avtorvning syntes stensamlingen som en 4 x 3 meter stor, svagt välvd oval förhöjning med enstaka synliga stenar i ytan (se figur 9). Anläggningen var belägen på en mindre förhöjning och var i huvudsak exponerad mot söder och sydöst.

Efter att vegetationen hade avlägsnats framstod anläggningen istället som en oregelbunden, 6,60 x 3,80 meter stor, men ändå väl avgränsad stensamling. Höjden uppgick till mellan 0,25 och 0,40 meter. Stenpackningen innehöll ett blandat stenmaterial, men en övervägande del utgjordes av rundade stenar. Storleken på stenarna varierade mellan 0,20 och 0,60 meter. I den västra delen av stenpackningen fanns ett större markfast stenblock, 1 x 1, 20 meter stort (se figur 10). Stenpackningen var delvis skadad i nordväst. Möjligen har stenar tagits här-

Figur 6. Odlingsröset *Helgona 322* före undersökningen. Bilden är tagen från sydöst. Foto: Ingeborg Svensson 2013, Sörmlands museum.

Figur 7. Schakt- och anläggningsplan över den undersökta ytan. Skala 1:500

ifrån för att uppföra det gränsröse som återfinns cirka två meter väster om anläggningen (Helgona 325).

Vid undersökningen framkom inga konstruktioner, strukturer, lager och/eller fynd som kunde tolkas i termer av en begravning. Förutom den torv/humus som fanns mellan stenarna kunde inget kulturpåverkat lager iakttagas, utan stensamlingen låg direkt på den av kultur opåverkade marknivån. Se figur 10, 11 & bilaga 1. Helgona 320 dokumenterades undersöktes och borttogs inom ramen för den arkeologiska förundersökningen.

Ännu ett odlingsröse/objekt 2

Vid undersökningen påträffades ytterligare ett odlingsröse på berghällen strax sydväst om Helgona 322 (se figur 7). Lämningen utgjordes av en cirka 2 x 3 meter stor delvis övertorvad stensamling. Odlingsröset hade en flack profil och höjden uppgick till ungefär 0,15 meter. Stenmaterialet var rundat och stenarna var mellan 0,25 och 0,40 meter stora. Lämningen dokumenterades och borttogs inom ramen för den arkeologiska förundersökningen.

Utvärdering

Förekomsten av *skålgropar* och den påträffade *hårdanläggningen* nedanför en av berghällarna visar att det pågått aktiviteter på den här platsen som är relativt samtida med den omgivande fornlämningsmiljön, vilken har en tyngdpunkt i *bronsålder och äldre järnålder* (se under rubriken *Kultur*).

Merparten av lämningarna inom undersökningsområdet är dock av ett betydligt senare datum och utgörs av *agrarhistoriska lämningar* i form av *odlingsrösen*. Uppodlingen av åkermarken i området verkar utifrån det historiska kartmaterialet till delar ha skett under

andra hälften av 1700-talet, varför odlingslämningarna på platsen bör tillföras den tidsperioden. I beskrivningen till en karta från år 1757 omnämns nämligen området där samtliga undersökta odlingslämningar var belägna som nyligen avröjd och besådd med råg. Åkermarken är inhägnad och gränsar i sydväst till ytterligare två inhägnade åkrar, varav den ena även den beskrivs som "ny uppgjord". Den inhägnade åkermarken med omgivande hagmark och skogsbackar hör vid den här tidpunkten till torpet Paul Jungs hage, vilket då var beläget inom Svansta bys ägor (LMM Akt 04-heo-30 & LMS Akt C29-34:1).

Under följande århundraden förändras åkrarnas form och till delar även markanvändningen. Tidigare upptagna åkermark återgår till att vara hagmark, åkrar blir till ängsmark och skogsmark brukas under perioder som hagmark. Vid sekelskiftet 1900 har de tidigare åtskilda åkergårderna och ängsmarken slagits ihop till ett större sammanhängande åkerskifte, med inslag av mindre åkerholmar och impediment. De odlingsrösen som hade sitt ursprung i 1700-talets nyodling fortsätter, utifrån påträffat fyndmaterial, med all sannolikhet att användas och byggs på med röjningssten efterhand i samband med brukandet av åkermarken (LMM Akt 04-heo-64 år 1822 & RAK id J112-56-5 år 1897-1901).

Odlingslämningarna slutar att användas och förlorar sin kontext i samband med att jordbruksenheten Paul Jungs Hage upphör att existera, något som verkar ske någon gång under 1900-talets första hälft. På den äldre ekonomiska kartan från år 1958 syns dagens motorväg, med av- och påfarter samt Stenbrovägen, som streckade linjer över delar av åkermarken (RAK id J133-9h3e69). En del av brukningsenheten har också styckats av som tomtmark och utgör nu platsen för ett villaområde

Figur 8. Schaktet inom den plana stenröjda åkerytan. I bakgrunden syns förhöjningen med Helgona 320. Bilden är tagen från sydsydöst. Foto: Ingeborg Svensson 2013, Sörmlands museum.

Figur 9. Helgona 320 före avtorvning. Bilden är tagen från nordväst. Foto: Ingeborg Svensson 2013, Sörmlands museum.

Figur 10. Helgona 320 efter avtorvning och rensning. Bilden är tagen från nordväst. Foto: Peter Berg 2013, Sörmlands museum.

Figur 11. Helgona 320 undersökt och borttagen. Bilden är tagen från nordväst. Foto: Peter Berg 2013, Sörmlands museum.

med namnet Påljunghage, ett namn som idag istället förknippas med trafikplatsen och det relativt nyligen uppförda köpcentret strax intill motorvägen.

Sammanfattning

Sörmlands museum har under perioden 21 oktober till 1 november år 2013 utfört en arkeologisk förundersökning etapp 2 av fornlämningarna Helgona 319, 320, 332, 368, 371 & 372 och bevakningsobjektet Helgona 322. Den arkeologiska förundersökningen utfördes med anledning av att Nyköpings kommun avser att låta exploatera det så kallade Östra berget, vilket ligger i anslutning till det nybyggda handelsområdet Påljunghage strax norr om Nyköping.

Fornlämningarna utgjordes dels av hållristningar i form av skålgropar (Helgona 319, 332, 368, 371 & 372) dels av en grav i form av en stensättning (Helgona 320). Bevakningsobjektet utgjordes av ett odlingsröse (Helgona 322), vilket eventuellt överlagrade en grav.

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att undersöka och ta bort graven Helgona 320 och bevakningsobjektet Helgona 322. Därutöver skulle undersökningen klargöra om, och i så fall hur många, ytterligare gravar som fanns i anslutning till dessa. Skålgropslokalerna skulle dokumenteras på lämpligt sätt.

Genom den arkeologiska förundersökningen kunde det konstateras att Helgona 322 utgjordes av ett odlingsröse och att odlingsstenen inte överlagrade någon grav. Däremot påträffades ytterligare ett par skålgropar i berghällan under själva odlingsröset. Nedanför berg-hällan med skålgroparna framkom också en härdgrop (A1). En ¹⁴C-analys av kol från härdgropen daterade anläggningen till tidsperioden romersk järnålder - folkvandringstid. Efter avtorvningen av stensättning Helgona 320 framkom en oregelbunden väl avgränsad stenpackning. Stenmaterialet var blandat, men utgjordes till största delen av rundade stenar. Stenpackningen vilade direkt på grågul silt och inga spår efter någon begravnings/gravgömma kunde iaktas vid undersökningen. Troligen rör det sig om ytterligare ett odlingsröse, omgivet av mindre åkrar som idag är igenvuxna. I anslutning till Helgona 319 var ett mindre odlingsröse beläget.

Vid förundersökningen kunde det konstateras att Helgona 371 (ett skålgropsblock) inte längre finns kvar på platsen. Stenblocket har troligen försvunnit i samband med de omfattande omdaningsarbeten som genomförts i området runt handelsplatsen Påljunghage under de senaste åren. Övriga skålgropar rengjordes, målades i med krita och fotodokumenterades med digitalkamera. Därutöver fotograferades samtliga skålgropslokaler utom en (Helgona 368) i släpljus.

Referenser

Broström Sven-Gunnar, Ihrestam Kenneth & Wikell Roger. 2007. Rapport över inventering och dokumentation av skålgropar i Helgona socken, Södermanland. *BOTARKRAPPORT 2007-12*.

Digitala fastighetskartan (GSD). Geografiska Sverige-data. Fastighetskartan med höjdkurvor, Södermanlands län. Lantmäteriet, Gävle.

Eklund Susanna, Lindkvist Ann & Wikborg Jonas. 2010. *Påljunghage- kremerat, paketerat och respekterat. Ett gravfält från yngre bronsålder-äldre förromersk järnålder.* Helgona 220, Stenbro 1:8, Helgona socken, Nyköpings kommun, Södermanland. Förundersökning och särskild undersökning. *SAU Rapport 2010:11*. Uppsala.

FMIS. Informationssystemet om fornminnen, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Riksantikvarieämbetet. Datauttag 2013-09-14. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Gröna kartan. Topografiska kartan, Nyköping 9H SV. Skala 1:50 000.

Gustafsson, Patrik. 2008. *Förenklad rapport rörande arkeologisk förundersökning invid fornlämning Helgona 319 och 332, Påljunghage 1:22,* Helgona socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. *Sörmlands museum dnr. KN-KUS08-214.* Stencil.

Lindkvist, Ann. 2007. *Påljunghage, RAÄ 62, 98, 352, 353 & 354.* Helgona socken, Södermanland. Kompletterande arkeologisk utredning. *SAU Rapport 2007:11*. Uppsala.

LMM. Lantmäterimyndigheternas arkiv (www.lantmateriet.se/)

LMS. Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS) (www.lantmateriet.se/)

Nordin, Mikael. 2007. *Påljunghage.* Stenbro 1:8, Helgona-Svansta 1:2 m. fl., Helgona socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Särskild utredning. *Sörmlands museum, Arkeologiska meddelanden 2007:05.* Nyköping.

RAK. Rikets allmänna kartverks kartarkiv (www.lantmateriet.se/)

Stenbäck Niklas, Eriksson Marcus, Guinard Michelle & Wikell Roger. 2010. *Stenålder vid Påljunghage. En sörmländsk lokal med nedslag från tidig- och mellan-neolitikum.* Helgona 331, Stenbro 1:8, Helgona sn, Nyköpings kommun, Södermanland. Förundersökning

och särskild undersökning samt arkeologisk utredning. *SAU Rapport 2010:8*. Uppsala.

Vinberg, Ann. 2009a. *Östra berget i Påljungshage. Gravar, boplatslämningar, skålgropar och agrara lämningar*. Södermanland, Helgona socken, Stenbro 1:8, Helgona-Svansta 1:2, RAÄ 213, 319, 320, 326, 332, 348, 349, 350 och 357. Arkeologisk förundersökning etapp 1. *RAÄ UV Mitt Rapport 2009:10*. Stockholm.

Vinberg, Ann. 2009b. *Gravar, ritualer och boplatslämningar i Påljungshage*. Lämningar från bronsålder och äldre järnålder. Södermanland, Helgona socken, Stenbro 1:8, RAÄ 351, 352, 353 och 369. Arkeologiska förundersökningar och undersökningar. *RAÄ UV Mitt Rapport 2009:14*. Stockholm.

Arkiv

Lantmäteriet, Historiska kartor, Lantmäterimyndigheternas arkiv (LMM) (www.lantmateriet.se/)

Akt 04-heo-30. Södermanland län, Mätning, år 1757.

Akt 04-heo-64. Södermanlands län, Nyköpings kommun, Gränsbestämning, år 1822-03-18.

Lantmäteriet, Historiska kartor, Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS) (www.lantmateriet.se/)

Akt C29-34:1. Ägomätning. Svansta nr 1-3. Helgona socken, Södermanlands län. Upprättad av Mårten Johan Rivell år 1757.

Lantmäteriet, Historiska kartor, Rikets allmänna kartverks kartarkiv (RAK) (www.lantmateriet.se/)

Ekonomiska kartan Sjösa, Södermanlands län, 1958.

RAK id: J133-9h3e69.

Häradsekonomiska kartan Nyköping, år 1897-1901, Södermanlands län. RAK id: J112-56-5

Administrativa uppgifter

Rapporten ingår i Sörmlands museums rapportserie:

Arkeologiska meddelanden 2014:05

Södermanlands museums dnr: KN-SLM13-224

Länsstyrelsens dnr: 431-4608-2013

Tid för undersökningen: 20131021-20131101

Personal: Peter Berg & Ingeborg Svensson

Belägenhet: Ekonomisk karta över Sverige

Sjösa 9H 3e. Upprättad av Rikets allmänna kartverk.

Skala 1:10 000.

N (x) 6516734 E (y) 617403

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Höjdsystem: RH 2000

Undersökningsområde: cirka 2000 m².

Dokumentationsmaterial förvaras i Sörmlands museums topografiska arkiv.

Bilagor

1. Anläggningsbeskrivningar

HELGONA 320, Odlingsröse

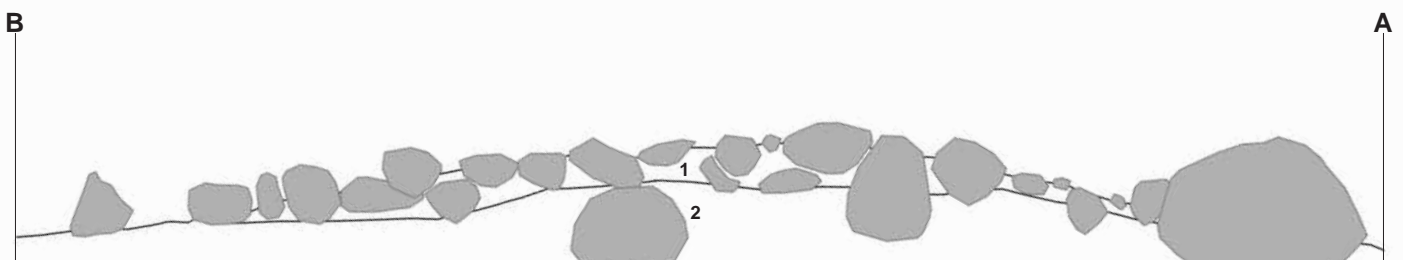
Storlek: 6,60 x 3,8 meter och 0,25-0,40 meter hög.

Belägenhet: N (x) 6516769 E (y) 617409 z 34,019

Beskrivning

Före undersökningen syntes anläggningen som en svagt välvt oval förhöjning med enstaka synliga stenar i ytan. Efter att vegetationen avlägsnats framkom en oregelbunden väl avgränsad stensamling. Stenmaterialet utgjordes till största delen av rundade stenar i storlek 0,25 - 0,60 meter. I den västra delen fanns ett större markfast stenblock, 1 x 1,20 meter stort. Stenpackningen var delvis skadad i nordöst. Möjligen har stenar tagits härifrån för att bygga det gränsröse som återfinns cirka två meter nordväst om anläggningen. Odlingsröset vilade på grågul något grusig silt.

Helgona 320, i plan

1. Brun torv/humus.
2. Undergrund av något grusig grågul silt.

Skala 1:40

ANLÄGGNING 1, Härdgrop

Storlek: 1,20 x 0,95 meter

Djup: 0,26 meter

Belägenhet: N (x) 6516721,34 E (y) 617413,91 z 31,5

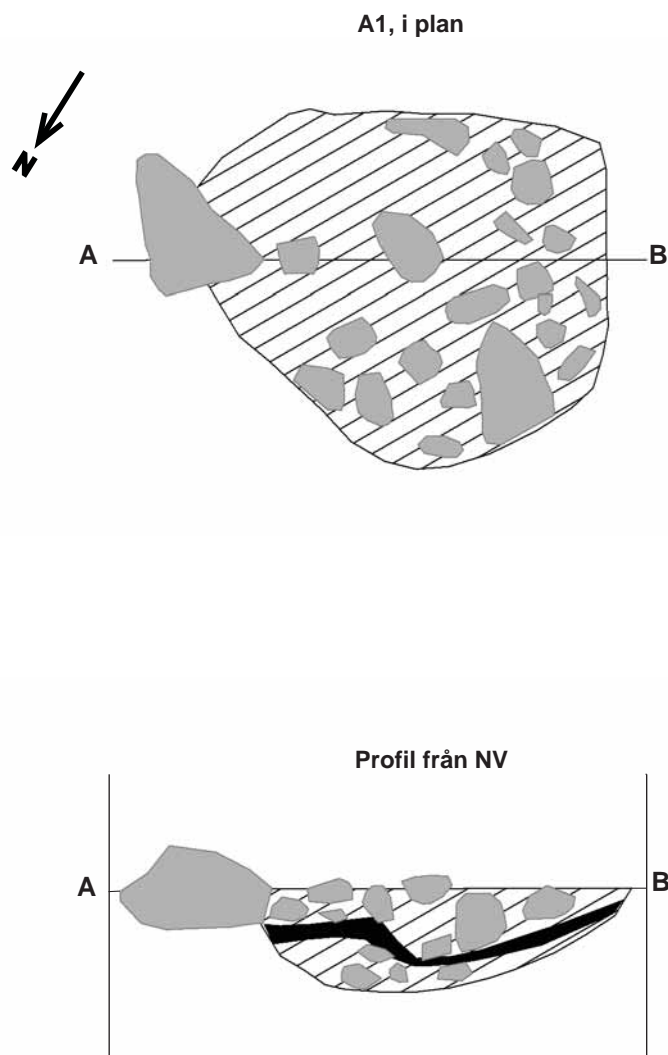
Beskrivning

Anläggningen syntes i plan som en väl avgränsad ovalt formad brungrå mörkfärgning. I ytan syntes ställvisa inslag av kol och sot samt rundade stenar i storlek 0,10-0,35 meter. Fyllningen utgjordes av brungrå något humös lerig silt samt skörbränd och skärvig sten i storlek 0,05-0,15 meter. I mitten av anläggningen fanns ett lager med kol och sot. Anläggningen var nedgrävd i gulgrå lera.

¹⁴C-prov: Nr 1 (Kol)

Vedartsanalys: Hassel

Datering: Labnummer Ua-47804, 1637±31 BP, (95,4%) 330-540 AD, kalibrerad ålder 2 sigma. Se bilaga 3.

Skala 1:20

2. Vedartsanalys

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1390

2013-12-13

Vedartsanalyser på material från Södermanland, Helgona sn. Raä 319 Påljungshage.

Uppdragsgivare: Ingeborg Svensson/Sörmlands Museum

Arbetet omfattar ett kolprov från en förundersökning av ett område med olika typer av lämningar. Provet är insamlat i en härdgrop nedanför en häll med skålgropar.

Provet innehåller kol från hassel, gran och rönn eller oxel. Grankolet bestod till stor del av kvistar med drygt 10 årsringar. Eftersom just granens kvistar gärna sitter kvar som torrt ris längst ned på äldre träd och därmed kan ha hög egenålder valde jag ut hassel till datering. Hasseln kan förväntas ha låg egenålder och bör ge en tillförlitlig datering.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplöckat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
11	1	Härdgrop	14,6g	11,1g 30 bitar	Hassel 6 bitar Gran 23 bitar Rönn/Oxel 1 bit	Hassel 83mg	

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com
www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Gran	<i>Picea abies</i>	350 år	Trivs på näringsrika jordar. Tål beskuggning bra och konkurrerar därför lätt ut andra arter	Lätt och lös men ganska seg ved. Ofta rakvuxen. Ganska motståndskraftig mot röta. Stolpar golvbrädor stötar lieskaft, korgar	Bark till taktäckning. Granbarr till kreatursfoder
Hassel	<i>Corylus avellana</i>	60 år	Ganska krävande på jordmån. Vill gärna ha ljus men tål beskuggning tex i ekskog	Bildar lätt långa raka sega spön som använts till korgar och tunnband	Vanligt träd på lövängar
Sorbus Rönn Oxel	<i>Sorbus sp. Sorbus aucuparia Sorbus intermedia</i>	120 år	Anspråkslös vad gäller jordmån men ljuskrävande	Hård och stark men känslig för röta. Räfspinnar, lieorv, yxskaft, skidor	Bark kvistar och löv till kreatursfoder. Bär till sylt mm Rönn och oxel går ej att skilja med vedartsanalys. Oxeln växer upp till Värmlands- Upplandsgränsen.

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsén, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomy 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färskas vedprover.

3. Resultat ¹⁴C-analys

Uppsala 2014-01-27

Ingeborg Svensson
Sörmlands museum
Box 314
611 26 NYKÖPING

KULTUR & UTBILDNING
SÖRMLAND

Ank. 2014 -01- 2 8

Dnr. KN-SLM13-224/10

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 - 471 30 59

Telefax:
018 - 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Resultat av ¹⁴C datering av träkol från Helgona 319 m. fl, Dnr KN-SLM13-224, Helgona socken, Södermanland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

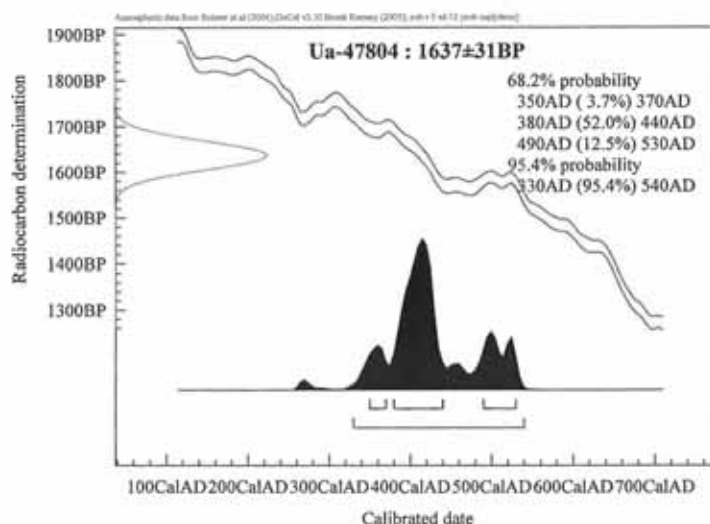
Före acceleratorbestämningen av ¹⁴C-innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO₂-gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

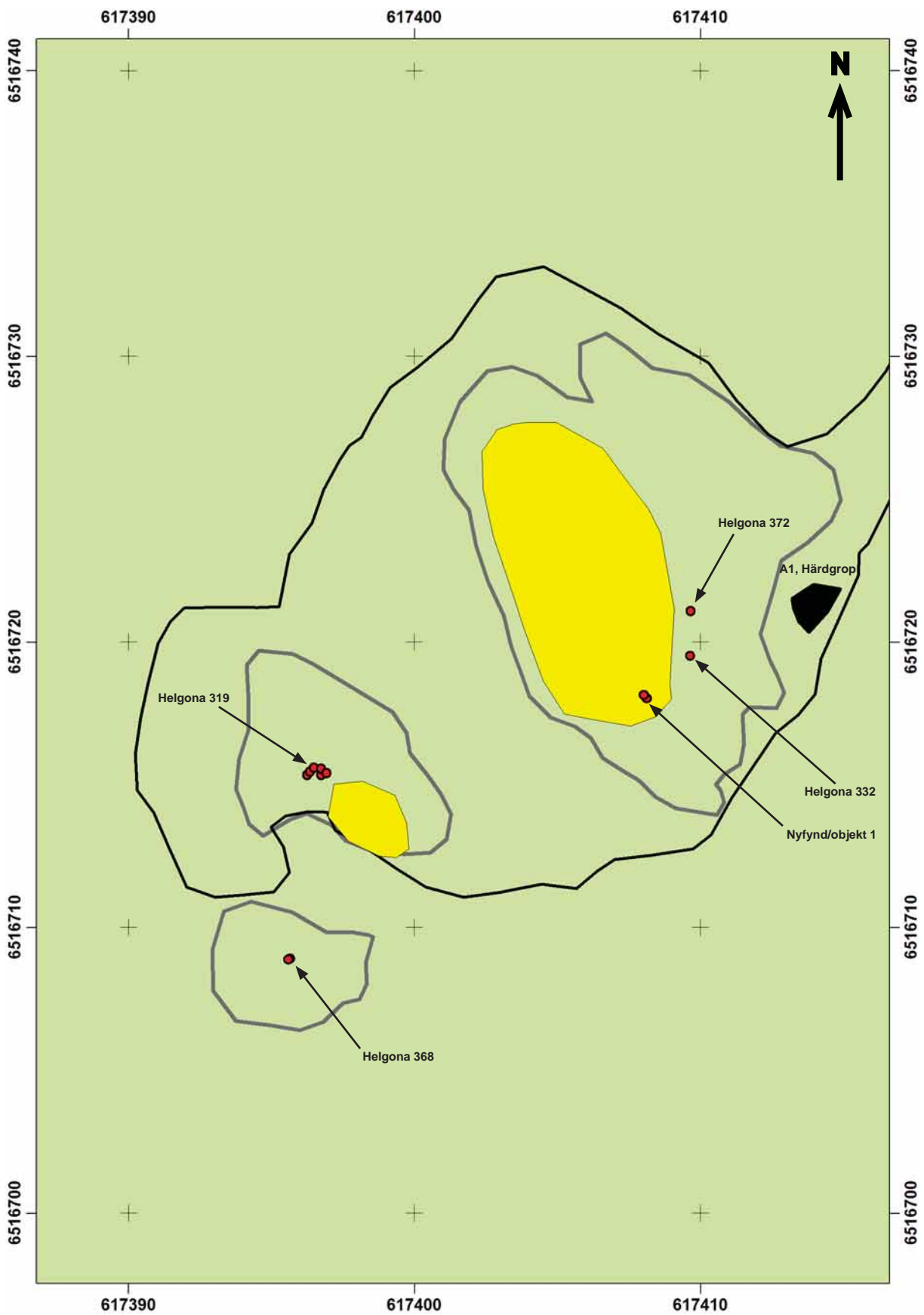
Labnummer	Prov	δ ¹³ C‰ VPDB	¹⁴ C age BP
Ua-47804	Prov nr 1, A11	-27,5	1 637 ± 31

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/ Elisabet Pettersson

4. Dokumentation av skålgropar

Plan över berghällarna med de inmätta och dokumenterade skålgroparna. På planen syns även odlingsröset Helgona 322 och ytterligare ett odlingsröse (objekt 2), båda markerade med gult, samt den påträffade härdgropen (A1). Skala 1:200.

Helgona 332. Hällristning bestående av *en skålgrop* som var 8 centimeter i diameter och 1 centimeter djup. Skålgropen var belägen på den östra kanten av berghällen, strax söder om Helgona 372.

Bilden till vänster är tagen från sydväst och bilden till höger är tagen från nordöst. Foto: Peter Berg 2013, Sörmlands museum.

Helgona 372. Hällristning bestående av *en skålgrop* som var 4 centimeter i diameter och 0,5 centimeter djup. Skålgropen var belägen på östra kanten av samma berghäll som Helgona 332.

Bilden till vänster är ett lodfoto och bilden till höger är tagen från norr. Foto: Peter Berg 2013, Sörmlands museum.

Nyfynd/objekt 1. Hällristning bestående av *två skålgropar*, vilka var 3 centimeter i diameter och 0,5 centimeter djupa. Skålgroparna framkom under odlingslämningen Helgona 322 på krönet av berghällen strax sydväst om skålgroparna Helgona 332 & 372.

Bilden till vänster är ett lodfoto och bilden till höger är tagen från nordväst. Foto: Peter Berg 2013, Sörmlands museum.

Helgona 319. Hällristning bestående av *sex skålgropar*, vilka är 2-3 centimeter i diameter och mellan 0,5 och 1 centimeter djupa. Skålgroparna var belägna på krönet av berghällen och ligger samlade inom en yta som är cirka 0,6 x 0,4 meter stor.

Bilden till vänster är tagen från sydöst och bilden till höger från östsydöst. Foto: Peter Berg 2013, Sörmlands museum.

Helgona 368. Hällristning bestående av *två skålgropar*, vilka var 4 centimeter i diameter och 0,1 respektive 0,5 centimeter djupa. Skålgroparna var belägna på berghällens högsta punkt.

Bilden är tagen från nordväst. Foto: Lars Norberg 2014, Sörmlands museum.